

Eryk Cichocki
Uniwersytet Wrocławski/ Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu

Podręczniki do nauczania języka polskiego wobec figury Innego. Studium podręczników z serii *Między nami*

**Textbooks for teaching the Polish language
to the figure of the Other. A study of textbooks
from *the Między nami* series**

Streszczenie. Artykuł traktuje o obecności figur Innego w podręcznikach do nauczania języka polskiego na drugim etapie edukacyjnym. Praca charakteryzuje teoretyczne podstawy i źródła w mówieniu o inności, zawiera analizę fundamentalnych składników definiujących kogoś jako nie-Swojego, a w części empirycznej analizuje zawartość tekstów na podstawie wyznaczonych kryteriów konfrontacji. Praca może przysłużyć się zarówno badaczom dydaktyki języka i literatury polskiej, jak i może okazać się pomocą przy planowaniu zajęć z języka polskiego o Innym.

Słowa kluczowe: inność, podręczniki szkolne, metodyka języka i literatury polskiej

Summary. The article concerns the presence of the figures of the Other in textbooks for teaching Polish at the second stage of education. The work explains the theoretical foundations and sources in speaking about otherness, includes an analysis of the fundamental components that define someone as not-mine, and in the empirical part I analyze the content of the texts on the basis of the defined criteria of confrontation. The work can be of benefit to researchers of the didactics of Polish language and literature, and it can also be helpful in planning Polish language classes about the Other.

Keywords: otherness, schooltextbooks, methodology of Polishlanguage and literature

Inny: numinotyczny, draczny, nie nasz. Wstęp

Numinotyczna siła inności wynika z jednej strony z poczucia lęku, strachu, a z drugiej strony jest wyrazem zaciekawienia, podziwu czy inspiracji¹. Zainteresowanie Innym² wynika również z tego, że postrzegany bywa on przez otoczenie jako draczny, egzotyczny i niezwykajny³. Z perspektywy językoznawczej, literackiej i kulturowej, a przede wszystkim metodycznej interesujące jest przyjrzenie się inności oraz sposobowi jej przedstawiania uczniom przez współczesne wydawnictwa. Z tego powodu w niniejszym artykule przedstawiono Innego, który pojawia się w podręcznikach do nauczania języka polskiego z drugiego etapu edukacyjnego z serii Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego *Między nami*.⁴ Oglądowi poddano teksty skierowane do klas czwartych, piątych i szóstych⁵.

W pierwszej części pracy zwrócono uwagę na teoretyczne podstawy i źródła w mówieniu o inności, opisano fundamentalne składniki definiujące drugą osobę jako nie-Swoją, wyróżniono rolę języka stanowiącego zapis kulturowych treści o Innym oraz sprecyzowano rolę podręczników szkolnych jako wciąż jednego z głównych źródeł transmisji kulturowych w społeczeństwie. Drugą część pracy stanowią ustalenia metodologiczne. W kolejnej – poddano analizie zawartość tekstów obecnych w podręcznikach szkolnych na podstawie wyznaczonych kry-

---

¹ Zob. Z. Benedyktowicz, „Portrety „obcego”. Od stereotypu do symbolu, wyd. Anthropos, Kraków 2000.

² Zgodnie z tradycyjną pisownią obecną w literaturze przedmiotu wyraz *Inny* zapisuje się wielką literą.

³ Wniosek taki sformułowano na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych wśród uczniów i studentów w latach 2015-2020.

⁴ *Między nami : język polski 4-6 : podręcznik*, A. Łuczak, A. Murdzek (red.), Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańsk 2014.

⁵ Niniejszy artykuł jest skrótem jednego z podpunktów dysertacji doktorskiej pt. Bogacenie słownictwa wokół pojęć: Inny i Obcy. Eksperyment naturalny dydaktyczny w klasie VI szkoły podstawowej. Praca została publicznie obroniona 8.09.2021 r. w Instytucie Filologii Polskiej przy Uniwersytecie Wrocławskim.

teriów konfrontacji. Ostatnia część jest szkicem dyskusyjnym i zbiorem najważniejszych wniosków z przeprowadzonego badania.

Ustalenia teoretyczne

Konstruowanie wizerunku Innego ma swoją podstawę w rozróżnianiu przez ludzi pojęć na *swój* i *obcy* lub w potocznym języku *my* i *oni*⁶. Opozycja *swój* – *obcy* ukryta w myśleniu człowieka konstytuuje tożsamość grupową (narodową, zawodową, religijną, lokalną)⁷. Jerzy Bartmiński zauważa, że przejawia się ona na poziomie norm społecznych i uzusu, co sprawia, że skonwencjonalizowane i stereotypowe wyobrażenia ludzi utrwalone są na poziomie normy językowej, przy świadomości, że dane te mogą być różnie hierarchizowane przez użytkowników⁸.

Wielu badaczy podkreśla, że język odzwierciedla relacje między człowiekiem a otaczającą go rzeczywistością. Relację tę koduje słownictwo użytkowników języka, co pozwala stwierdzić, że badanie słownictwa, a szerzej: różnego rodzaju tekstów mówiących o Innym pozwala ten stosunek opisać. Z perspektywy językoznawczej warto przywołać prace charakteryzujące słownictwo w ramach badań językowego obrazu świata (J. Bartmiński⁹, Ida Kurcz¹⁰, Janusz Anusiewicz,

---

⁶ Zob. E. Nowick, *Swoi i obcy. Stereotypy, konflikty i kształt człowieczeństwa z perspektywy antropologicznej*, [w:] *Obcy w labiryncie kultur*, T. M. Korczyński, A. Orla-Bukowska (red.), Warszawa 2016, wyd. Katedra Wydawnictwo Naukowe, s. 26.

⁷ J. Bartmiński, *Opozycja swój / obcy a problem językowego obrazu świata*, „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury” nr 19, 2007, s. 39.

⁸ Zob. ibidem, s. 39.

⁹ J. Bartmiński, *Czym zajmuje się etnoligniwstyka?*, „Akcent” 1986, nr 26, s. 18; J. Bartmiński, *O językowym obrazie świata Polaków końca XX wieku*, [w:] *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, S. Dubisz, S. Gajda (red.), wyd. Elipsa, Warszawa 2001.; J. Bartmiński, *Językowy obraz świata, hasło*, [w:] *Wielka encyklopedia PWN*, t. 12, J. Wojnowski (red.), Warszawa 2003, s. 564.

¹⁰ I. Kurcz, *Język a reprezentacja świata w umyśle*, wyd. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987.

Anna Dąbrowska, Michael Fleischer¹¹ czy Ryszard Tokarski¹². O Innym z perspektywy literaturoznawczej i językoznawczej mówią także dwa tomy redagowane przez Małgorzatę Karwatowską *Obcy. Inny. Analiza przypadków*¹³ oraz *Obcy. Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*¹⁴

W zakresie dydaktyki języka i literatury polskiej powstała m.in. praca zbiorowa *Edukacja polonistyczna wobec Innego*¹⁵, w której artykuły ukazują interdyscyplinarność badań nad obcością i innością. We wstępie Anna Janus-Sitarz uzasadnia konieczność przyjrzenia się Innemu, ponieważ młodzi ludzie stają wobec wielu pytań związanych z konfrontacją z Innym: jak go oswoić, jak poradzić sobie z dylematami wielokulturowości czy jak w ogóle edukacja ma uwrażliwiać uczniów na potrzeby drugiego człowieka¹⁶.

Wśród wielu współczesnych wyzwań w nauczaniu języka polskiego znajduje się przygotowanie ucznia do dialogu z kulturą, w tym także do konfrontacji z Innym:

Kontakt z Innym prowadzić powinien do refleksji nad istotą odrębności, w tym także – uświadomienia sobie własnej odrębności wobec świata, chociaż czasem bywa to świadomość bolesna, przybierająca formę negacji, odrzucenia, agresji lub – przeciwnie braku akceptacji

---

¹¹ J. Anusiewicz, A. Dąbrowska, M. Fleischer, *Językowy obraz świata i kultura*, [w:] „Język a Kultura”, t. 13, s. 11-44.

¹² R. Tokarski, *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Współczesny język polski*, J. Bartmiński (red.), wyd. 3, Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 343–370; R. Tokarski, *Przeszłość i współczesność w językowym obrazie świata*, [w:] *Przeszłość w językowym obrazie świata*, A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski (red.), Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1999, s. 13; R. Tokarski, *Językowy obraz świata a niektóre założenia kognitywizmu*, „Etnolingwistyka” 1997/1998, nr 9/10, s. 11.

¹³ *Obcy. Inny. Analiza przypadków*, M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec (red.), Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2017.

¹⁴ *Obcy. Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec (red.), Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2018.

¹⁵ *Edukacja polonistyczna wobec Innego*, A. Janus-Sitarz (red.), wyd. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2014.

¹⁶ A. Janus-Sitarz A., *Wstęp: Obszary wykluczenia i obojętności*, [w:] *Edukacja polonistyczna wobec Innego*, op. cit., s. 10.

samego siebie, autoagresji, wycofania, zamknięcia się, irracjonalnego lęku. Innego można zatem szukać w sobie samym¹⁷.

Jednym z punktów wyjścia do rozmowy z uczniami o Innych jest analiza podręczników do nauczania języka polskiego pod kątem obecności w zawartych w nich tekstach motywów Innego. Sensowność takiego badania wynika z tego, że podręczniki szkolne są narzędziami kształcenia językowego, literackiego, a także kulturowego¹⁸, pełnią ważne funkcje: ukazują dany świat wartości, mogą więc wychowawczo wpływać na swoich czytelników, „dają szansę na kształtowanie za ich pośrednictwem spójnych i koherentnych wizji edukacyjnych, otwierają możliwość wychowania zarówno afirmatywnego, jak i dramatycznego”¹⁹. Poza tym podręczniki są narzędziem komunikowania między autorem dzieła – autorem podręcznika – nauczycielem i uczniem. Wspomniana komunikacja odbywa się za pomocą formuł edytorskich (tytuły części, rozdziałów, podrozdziałów oraz tekstów w podręczniku) oraz tekstów literackich i ikonicznych. Są także nośnikami określonych aksjologii²⁰.

Ustalenia metodologiczne

Wychodząc z założenia, że podręczniki szkolne stanowią egzemplifikację rozmaitych koncepcji oświatowych oraz odzwierciedlają tendencje edukacyjne i aksjologiczne²¹, zasadny jest przegląd zawartości dostępnych na rynku wydawniczym podręczników skierowanych do młodzieży. Spośród wielości ofert wydawniczych do badania wybrano serię podręczników *Między nami* Gdańskiego Wydawnictwa Oświatowego skierowaną do drugiego etapu edukacyjnego. W trakcie przeprowadzania badań obejmował on klasy cztery – sześć. Cieszące się dużą

---

¹⁷ *Oswajanie inności w edukacji polonistycznej*, B. Myrdzik, E. Dunaj (red.), Lublin 2010, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej s. 7–8.

¹⁸ Cyt. za P. Sporek, *Warstwa aksjologiczna w strukturze podręcznika szkolnego*, „Język a Edukacja” 2015, s. 73.

¹⁹ *Ibidem*, s. 74.

²⁰ *Ibidem*, s. 76-85.

²¹ *Ibidem*, s. 73.

popularnością podręczniki *Między nami* stanowią określoną całość metodyczną, co pozwala niepowierzchnownie przeanalizować pod kątem obecności Innego wszystkie treści przeznaczone dla tego etapu edukacyjnego. Przedstawiony poniżej przegląd stanowi zbiór najważniejszych wniosków wynikających z badania²².

Na potrzeby tego przeglądu przyjęto rozumienie Innego w myśl Piotra Sztompki²³. Według niego Inny może być wrogiem, obcym, odmieńcem i sąsiadem. Rozróżnienie tych figur przedstawia tabela nr 1.

Tabela 1 Kim jest Inny?

Wróg	Obcy	Odmieniec	Sąsiad
– zagraża, wyrządza szkodę, obarczony stereotypami	– inny nie do zniesienia, tolerancja jako konieczność, nie chce się go zniszczyć, ale chce się odgrodzić, odizolować od niego	– akceptacja jego odmienności, nie chce się go naśladować	– wartościowy Inny, dzięki kontaktowi z nim możemy się czegoś nauczyć, z czegoś skorzystać
podejmuje się z nim walkę			

Źródło: P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństw*, Kraków 2012, wyd. Znak, s. 185

Przegląd postaci – Innych obecnych w serii podręczników z GWO dokonany został na podstawie następujących kryteriów porównawczych:

- gatunki, w których pojawiają się Inni;
- obecność bohatera w świecie przedstawionym, jego rola i przejawy aktywności;
- przyczyny identyfikowania go jako Innego;
- cechy, którymi się odznacza;
- reakcja otoczenia na jego pojawienie się;

²² Szerzej zagadnienie obecności Innego i Obcego w podręcznikach *Między nami* przedstawiony został w czasie Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej *Obcość. Inność. Wykluczenie*, 9–11.12.2016, tytuł referatu: *Inny i Obcy w podręcznikach szkolnych. Drugi etap edukacyjny*.

²³ P. Sztompka, *Socjologia. Analiza społeczeństw*, wyd. Znak, Kraków 2012, s. 185.

- problematyka tekstu, w którym pojawia się obcy, ze zwróceniem uwagi na cele lekcji podpowiedziane nauczycielom w podręczniku metodycznym.

Wymienione kryteria nie wyczerpują zagadnienia, jednak pozwalają dostrzec tendencje edukacyjne w analizowanych podręcznikach, a rezultaty wynikające z ich zastosowania mogą stać się podpowiedzią w sposobie rozmowy o inności oraz przysłużyć się metodykom i nauczycielom przy ewentualnym planowaniu zajęć związanych z figurami Innego.

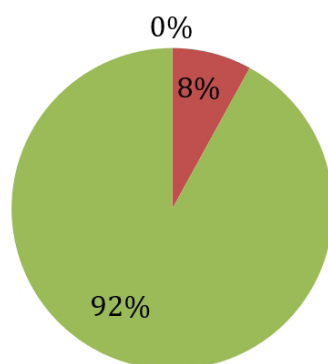
Analiza zawartości tekstów w podręcznikach szkolnych

Już na samym początku należy podkreślić, że spośród 280 tekstów obecnych w podręcznikach GWO przeznaczonych do drugiego etapu edukacyjnego, motyw Innego i Obcego pojawił się łącznie 23 razy, co stanowi 8% wszystkich tekstów. Obecność figury Innego w analizowanej serii przedstawia wykres nr 1.

Wykres 1. Obecność Innych w podręcznikach GWO

Obecność Innych w podręczniku *Między nami* GWO

■ Teksty z Innymi   ■ Teksty bez Innych

Źródło Opracowanie własne

Poza tym uczniowie szkół podstawowych głównie spotykają Innych w utworach epickich: 7 tekstów to fragmenty powieści, 6 – opowiadania, 4 – komiksy, 3 – artykuły z czasopism. Inny pojawia się także w pamiętniku na forum internetowym i jest bohaterem wiersza. Wykaz gatunków obecnych w podręcznikach GWO przedstawia tabela nr 2.

Tabela 2. Inny w *Między nami* do klasy czwartej, piątej i szóstej

Tekst	Klasa	Bohater	Gatunek
A. Czerwieńska-Rydel, <i>Tajemnica Matyldy</i>	4	zagubiona matka	opowiadanie
M. Kapelusz, <i>Zielony Pies</i>	4	zielony pies	opowiadanie
Autor nieznany, <i>Co się zdarzyło rzeźbiarce Katarzynie?</i>	5	rzeźba	opowiadanie
R. Gosciny, Albert Uderzo, <i>Kiedy niebo spada na głowę</i> (fragment)	5	kosmita	komiks
Autor nieznany, bez tytułu, fragm. komiksu	5	turysta	komiks
M. Kamiński, <i>Razem na bieguny</i>	5	osoba niepełnosprawna	pamiętnik
O. Fritsche, <i>Skarb Troi</i> (fragment)	5	osoba niepełnosprawna	komiks
Autor nieznany, <i>Pieniądze szczęścia nie dają</i> (fragment)	5	wampiry	opowiadanie
M. Szczygielski, <i>Za niebieskimi drzwiami</i> (fragment)	5	dziecko po wypadku	komiks
M. P. Kozłowski, <i>Juniper Berry</i> (fragment)	5	dziecko sławnych rodziców	fragm. powieści
D. Suwalska, <i>W komputerowym świecie...</i> (fragment)	5	maniak komputerowy	fragm. powieści
A. Jasińska, <i>Uzależnieni od komputera...</i>	5	maniak komputerowy	fragm. powieści
T. Małkowski, <i>Przeprowadzka</i>	5	osoba niepełnosprawna	artykuł z gazety codziennej
G. Kasdepke, <i>Pan Wredzik</i>	5	Wietnamczyk/obcokrajowiec	opowiadanie
J. Podsiadło, <i>O natręctwach</i>	6	dziecko z natręctwami	opowiadanie

Tekst	Klasa	Bohater	Gatunek
<i>Nie można nie jeść</i> – „Victor Junior” 2013 nr 8	6	anorektyczka	artykuł z czasopi- sma młodzieżo- wego
A. Onichimowska, <i>Ethan. Głód</i> (fragment)	6	otyłe dziecko	fragm. powieści
J. Gantos, <i>Wziąć byka za rogi</i> (fragment)	6	osoba niepełno- sprawna/niewi- doma	fragm. powieści
Autor nieznan, bez tytułu, forum internetowe	6	uczestnicy forum	wypowiedzi z forum
M. Szczygielski, <i>Ucieczka</i> (fragment)	6	żydowskie dziecko/ obcokrajowiec/ osoba wyznająca inną religię	fragm. powieści
„Victor Junior” 2013 nr 15	6	Armia Krajowa/ żołnierze	artykuł z czasopi- sma młodzieżo- wego
F. D'Adamo, <i>Iqbal</i> (fragment)	6	pakistańskie dziecko	fragm. powieści
T. Różewicz, <i>Przepaść</i>	6	osoba starsza	wiersz

Źródło Opracowanie własne

Analizując zawartość *Między nami*, zauważalne jest, że niewiele postaci można byłoby zaklasyfikować jako Innych. W klasie czwartej uczniowie poznają 2 takie postaci, w piątej – 12, natomiast w szóstej – 9. Ukazanie Innego jest nierównomierne, ale też liczba tekstów traktujących o nim rośnie w kolejnych klasach, co można uzasadnić dostosowaniem treści do rozwoju psychologicznego uczniów. Szczegółowy wykaz bohaterów zawiera tabela nr 2.

Jednocześnie należy dodać, że analiza treści utworów zawartych w *Między nami* pozwala podzielić postaci według skali inności zaproponowanej przez P. Sztompkę (tab. nr 1). Największą grupę Innych stanowiło 12 postaci – sąsiadów (por. tab. nr 3). Są to więc osoby z najbliższego otoczenia uczniów. Z ich doświadczenia można czerpać jakąś wartość, można się wiele nauczyć, ale także czytelnik dzięki nim może

zrozumieć, że inność dotyka wiele osób. Wśród postaci określanych jako Innych dominują osoby niepełnosprawne i dzieci rówieśnicy, którzy – postawieni w trudnych sytuacjach życiowych – sami stają się Innymi.

Drugą pod względem liczebności grupą bohatera określanego jako Innego jest tzw. odmieniec (7 utworów).

Trzecią grupą pod względem liczebności są – w typologii P. Sztompki – wrogowie. Do nich należą wampiry, żydowskie dziecko, żołnierze Armii Krajowej, dziecko pakistańskiego pochodzenia. Postaci te – w świecie literackim – stają się Innymi, bo zagrażają otoczeniu, wyrządzają szkodę, mówi się o nich językiem stereotypów i przede wszystkim podejmuje się z nimi walkę.

Do czwartego rodzaju Innego – określanego przez P. Sztompkę – należy Obcy. Analiza podręczników dostarcza jedną taką postać, jest nią kosmita, który jest nie do zniesienia dla Ziemiaków, kpi sobie z dorobku cywilizacyjnego mieszkańców Ziemi, co powoduje, że niektórzy bohaterowie tolerują go z konieczności, nie chcą go zniszczyć, ale pokazać mu jego miejsce.

Tabela 3. Inny w *Między nami* do klasy czwartek, piątej i szóstej

Tekst	Klasa	Typologia Innego	Bohater pierwszo-, drugoplanowy, epizodyczny
A. Czerwieńska-Rydel, <i>Tajemnica Matyldy</i>	4	sąsiad	pierwszoplanowy
M. Kapelusz, <i>Zielony Pies</i>	4	odmieniec	pierwszoplanowy
Autor nieznany, <i>Co się zdarzyło rzeźbiarce Katarzynie?</i>	5	sąsiad	drugoplanowy
R. Goscinny, Albert Uderzo, <i>Kiedy niebo spada na głowę</i> (fragment)	5	obcy	pierwszoplanowy
Autor nieznany, bez tytułu, fragm. komiksu	5	sąsiad	bohater zbiorowy
M. Kamiński, <i>Razem na bieguny</i>	5	sąsiad	drugoplanowy
O. Fritsche, <i>Skarb Troi</i> (fragment)	5	sąsiad	pierwszoplanowy

Tekst	Klasa	Typologia Innego	Bohater pierwszo-, drugoplanowy, epizodyczny
Autor nieznany, <i>Pieniądze szczęścia nie dają</i> (fragment)	5	wróg	pierwszoplanowi
M. Szczygielski, <i>Za niebieskimi drzwiami</i> (fragment)	5	sąsiad	pierwszoplanowy
M. P. Kozłowski, <i>Juniper Berry</i> (fragment)	5	sąsiad	pierwszoplanowy
D. Suwalska, <i>W komputerowym świecie...</i> (fragment)	5	odmieniec	drugoplanowy
A. Jasińska, <i>Uzależnieni od komputera...</i>	5	odmieniec	pierwszoplanowy
T. Małkowski, <i>Przeprowadzka</i>	5	sąsiad	pierwszoplanowy
G. Kasdepke, <i>Pan Wredzik</i>	5	odmieniec	drugoplanowy
J. Podsiadło, <i>O natręctwach</i>	6	odmieniec	pierwszoplanowy
<i>Nie można nie jeść</i> – „Victor Junior” 2013 nr 8	6	odmieniec	pierwszoplanowy
A. Onichimowska, <i>Ethan. Głód</i> (fragment)	6	odmieniec	pierwszoplanowy
J. Gantos, <i>Wziąć byka za rogi</i> (fragment)	6	sąsiad	drugoplanowy
Autor nieznany, bez tytułu, forum internetowe	6	sąsiad	pierwszoplanowi
M. Szczygielski, <i>Ucieczka</i> (fragment)	6	wróg	pierwszoplanowy
„Victor Junior” 2013 nr 15	6	wróg	pierwszoplanowy
F. D'Adamo, <i>Iqbal</i> (fragment)	6	wróg	pierwszoplanowy
T. Różewicz, <i>Przepaść</i>	6	sąsiad	pierwszoplanowy

Źródło: opracowanie własne

Inni mogą w różnoraki sposób manifestować swoją obecność w tekstach przeznaczonych do nauki języka polskiego w klasach cztery - sześć. Podejmują oni działania na poziomie zarówno werbalnym, jak i fizycznym. W przypadku 13 utworów Inni mówią, dyskutują, wchodzą w interakcję, działają, są sprawczy. Postawę bierną wykazuje natomiast

5 postaci. Oni nie mają głosu, nie decydują o sobie, są pozostawieni na marginesie świata przedstawionego. Sposoby uczestniczenia w życiu pozostałych bohaterów przedstawia tabela nr 4. Jednocześnie ci sami bohaterowie mogą być pozytywni lub negatywni. W przeważającej większości, bo aż w 18 tekstach, Inni są bohaterami pozytywnymi, natomiast w przypadku 5 tekstów bohaterowie ci są traktowani jako postaci negatywne.

Szczególne znaczenie w mówieniu o Innych odgrywa powód postrzegania kogoś jako Innego. W czterech przypadkach bohaterowie ukazani w podręcznikach GWO są postaciami, przy których inność ma wiele przyczyn, natomiast w 23 przypadkach postaci są Inne z powodu jednego czynnika. Obszary determinujące stawanie się Innym przedstawia tabela nr 2. Najczęściej Innym jest się z racji pochodzenia (6), następnie z racji niepełnosprawności (4), kolejno z racji wyglądu (3) i choroby (3). Dwukrotnie Innym jest się z racji dorosłości, faktu bycia w niepełnej rodzinie i w wyniku uzależnienia od komputera. Samotność, bieda i starość to powody bycia Innym, które pojawiły się raz.

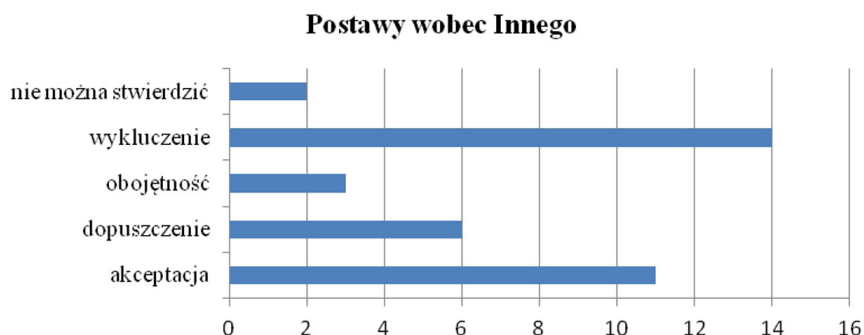
Tabela 4. Inni w Między nami do klasy czwartek, piątej i szóstej

Tekst	Klasa	Obszar aktywności	Rola bohatera (pozytywna, negatywna)
A. Czerwieńska-Rydel, <i>Tajemnica Matyldy</i>	4	fizyczna, werbalna	negatywna
M. Kapelusz, <i>Zielony Pies</i>	4	fizyczna, werbalna	pozytywna
Autor nieznany, <i>Co się zdarzyło rzeźbiarce Katarzynie?</i>	5	brak aktywności	pozytywna
R. Goscinny, Albert Uderzo, <i>Kiedy niebo spada na głowę</i> (fragment)	5	fizyczna, werbalna	negatywna
Autor nieznany, bez tytułu, fragm. komiksu	5	fizyczna, werbalna	pozytywna
M. Kamiński, <i>Razem na bieguny</i>	5	fizyczna	pozytywna
O. Fritsche, <i>Skarb Troi</i> (fragment)	5	fizyczna, werbalna	pozytywna
Autor nieznany, <i>Pieniądze szczęścia nie dają</i> (fragment)	5	fizyczna, werbalna	pozytywna

Tekst	Klasa	Obszar aktywności	Rola bohatera (pozytywna, negatywna)
M. Szczygielski, <i>Za niebieskimi drzwiami</i> (fragment)	5	fizyczna, werbalna	pozytywna
M. P. Kozłowski, <i>Juniper Berry</i> (fragment)	5	fizyczna, werbalna	pozytywna
D. Suwalska, <i>W komputerowym świecie...</i> (fragment)	5	fizyczna, werbalna	negatywna
A. Jasińska, <i>Uzależnieni od komputera...</i>	5	werbalna	pozytywna
T. Małkowski, <i>Przeprowadzka</i>	5	fizyczna, werbalna	pozytywna
G. Kasdepke, <i>Pan Wredzik</i>	5	brak aktywności	pozytywna
J. Podsiadło, <i>O natręctwach</i>	6	fizyczna	pozytywna
<i>Nie można nie jeść</i> – „Victor Junior” 2013 nr 8	6	fizyczna, werbalna	negatywna
A. Onichimowska, <i>Ethan. Głód</i> (fragment)	6	fizyczna, werbalna	pozytywna
J. Gantos, <i>Wziąć byka za rogi</i> (fragment)	6	brak aktywności	pozytywna
Autor nieznan, bez tytułu, forum internetowe	6	brak aktywności	negatywna
M. Szczygielski, <i>Ucieczka</i> (fragment)	6	fizyczna, werbalna	pozytywna
„Victor Junior” 2013 nr 15	6	brak aktywności	pozytywna
F. D'Adamo, <i>Iqbal</i> (fragment)	6	fizyczna, werbalna	pozytywna
T. Różewicz, <i>Przepaść</i>	6	fizyczna	pozytywna

Źródło: opracowanie własne

Reakcja otoczenia na Innego jest różnorodna, co widać również przy przeglądzie treści zawartych w podręcznikach *Między nami* (wykres nr 2). Inny, jako istotny składnik przekazu w świecie przedstawionym, wywołuje różne emocje otoczenia. W jednym tekście można odnaleźć kilka postaw. Dominującą postawą jest wykluczenie Innego (13). Drugą jest akceptacja (11 tekstów). Kolejno bohaterowie tolerują Innego w 6 analizowanych tekstach, natomiast jedynie w 3 otoczenie wobec Innego milczy i traktuje go obojętnie.

Wykres 2. Postawy wobec Innego w *Między nami* do klasy czwartej, piątej i szóstej

Źródło: opracowanie własne

Nie bez znaczenia w procesie nauczania-uczenia się jest cel wykorzystania utworów z figurami Innego i Obcego. Analizując zawartość podręczników GWO przeznaczonych dla nauczycieli, rzuca się w oczy fakt, że proponowane przez autorki cele lekcji w większości nie odnoszą się do Innego, co oznacza, że o ich istnieniu w przeważającej liczbie przypadków uczniowie mogą dowiadywać się tylko pośrednio. Wydaje się jednak, że zwrócenie uwagi w poleceniach na główne tematy utworu, charakterystykę i ocenę postaci może obiecywać, że dyskusja o bohaterach – Innych – nie jest wykluczona. Najważniejsze cele lekcji z wykorzystaniem utworów zawierających Innego przedstawia tabela nr 5.

Tabela 5. Inny w *Między nami* do klasy czwartej, piątej i szóstej

Tekst	Klasa	Cele lekcji
A. Czerwieńska-Rydel, <i>Tajemnica Matyldy</i>	4	cechy dorosłości, wyszukiwanie informacji, dyskusja
M. Kapelusz, <i>Zielony Pies</i>	4	ramowy plan wydarzeń, charakteryzowanie bohaterów
Autor nieznany, <i>Co się zdarzyło rzeźbiarce Katarzynie?</i>	5	ortografia
R. Goscinny, Albert Uderzo, <i>Kiedy niebo spada na głowę</i> (fragment)	5	poznanie i tworzenie komiksu
Autor nieznany, bez tytułu, fragm. komiksu	5	ortografia

Podręczniki do nauczania języka polskiego...

Tekst	Klasa	Cele lekcji
M. Kamiński, <i>Razem na bieguny</i>	5	cechy dziennika, pokonywanie trudności
O. Fritsche, <i>Skarb Troi</i> (fragment)	5	elementy świata przedstawionego, opowiadanie twórcze
Autor nieznany, <i>Pieniądze szczęścia nie dają</i> (fragment)	5	wrażenia czytelnicze, rozmowa o bohaterach, komizm, wyrazy dźwiękonaśladowcze
M. Szczygielski, <i>Za niebieskimi drzwiami</i> (fragment)	5	dyskusja o tym co najważniejsze w obliczu nieszczęścia
M. P. Kozłowski, <i>JuniperBerry</i> (fragment)	5	wrażenia czytelnicze, charakterystyka bohaterki, rozmowa o samotności, analiza zachowania rodziców
D. Suwalska, <i>W komputerowym świecie...</i> (fragment)	5	świat przedstawiony, znaczenia przenośne
A. Jasińska, <i>Uzależnieni od komputera...</i>	5	świat przedstawiony, znaczenia przenośne
T. Małkowski, <i>Przeprowadzka</i>	5	zachowania bohaterów, pisanie wypowiedzi, dyskusja nt. osób niepełnosprawnych
G. Kasdepke, <i>Pan Wredzik</i>	5	rozmowa o tolerancji, cechy i zachowanie osób tolerancyjnych
J. Podsiadło, <i>O natręctwach</i>	6	poznanie pojęć, wskazanie przyczyn zachowania bohaterki, rozładowywanie stresu
<i>Nie można nie jeść</i> – „Victor Junior” 2013 nr 8	6	określenie tematu, pozytywne myślenie
A. Onichimowska, <i>Ethan. Głód</i> (fragment)	6	porównywanie domów, wyjaśnienie tytułów, przemiana bohatera
J. Gantos, <i>Wziąć byka za rogi</i> (fragment)	6	nazywanie odczuć i emocji bohatera, wpływ samopoczucia na postrzeganie świata
Autor nieznany, bez tytułu, forum internetowe	6	argumentowanie, komentowanie
M. Szczygielski, <i>Ucieczka</i> (fragment)	6	ciche czytanie, rozmowa o podróży

Tekst	Klasa	Cele lekcji
„Victor Junior” 2013 nr 15	6	sprawdzenie wiedzy przed egzaminem
F. D`Adamo, <i>Iqbal</i> (fragment)	6	charakteryzowanie bohatera, ocenianie postawy
T. Różewicz, <i>Przepaść</i>	6	problemy współczesnych ludzi, opisywanie obrazów poetyckich, wyjaśnienie tytułu

Źródło: opracowanie własne

Dyskusja i wnioski

Analiza treści serii podręczników *Między nami* pozwoliła nakreślić, w jaki sposób funkcjonuje zagadnienie inności w nauczaniu języka polskiego na drugim etapie edukacyjnym.

W wyniku przeglądu podręczników *Między nami* GWO można stwierdzić, że 8% wszystkich tekstów zawartych w książkach dotyczy figury Innego.

Badane teksty ukazują nieznacznie zróżnicowanych bohaterów. Odnosząc się do typologii P. Sztompki, inność zazwyczaj jest „sąsiedzka”. Nawet jeśli pojawia się Inny w tekstach literackich, jego inność nie stanowi głównej problematyki. Bohaterowie w zdecydowanej większości podejmują działania na poziomie werbalnym i fizycznym: uczestniczą w rozmowach, załatwiają ważne sprawy, są decyzyjni i sprawczy, działają, biegają, interweniują, przenoszą. Postawę bierną wykazuje natomiast 5 postaci ukazanych w tekstach GWO. Przedstawieni Inni są bohaterami w przeważającej większości pozytywnymi. Poza tym w analizowanych tekstach reakcja otoczenia na Innego jest różna. Inny staje się więc ważnym elementem świata przedstawionego, chociaż w większości przypadków nie odgrywa tam prymarnej roli. Uczestnicy opisywanych wydarzeń wobec Innego w większości tekstów przyjmują postawę zamkniętą – wykluczają go, drugą wiodącą postawą jest zachowanie odwrotne – akceptują jego inność.

Analiza treści podręczników *Między nami* pod kątem obecności w nich Innego ukazuje, że wciąż odczuwalny jest w dydaktyce poloni-

stycznej brak świadomego konfrontowania ucznia z nie-Swoim. I nie chodzi ostatecznie o kształtowanie postawy otwartej/zamkniętej na inność, ale przede wszystkim kształtowanie postawy szacunku do inności, a do tego prowadzi *poszukiwanie rozwiązań nieszablonowych, niestereotypowych, niejako kwestionujących edukacyjną rutynę. Nie wystarczy mówić o inności, ale trzeba INNOŚĆ uprawiać choćby w odniesieniu do spraw już oswojonych i z pozoru dobrze znanych*²⁴.

Dialog z Innym nie może odbywać się bez świadomej i odpowiedzialnej postawy nauczyciela, który znając swoich podopiecznych, uchwyci to, co dla nich jest najtrudniejsze w innych ludziach, odmiennych kulturach i niezrozumiałych dla nich zachowaniach. Na podstawie tego, choćby poprzez odpowiednio dobrany utwór literacki, skonfrontuje ich z trudną do zrozumienia postawą. Jako że niełatwo wskazać kanoniczną listę inności, z którymi mógłby uczeń wejść w interakcję, zasadne jest przekonanie Elżbiety Chromiec, że *istotne w procesie edukacji wydaje się konstruowanie swoistej dla konkretnej grupy odniesienia »mapy różnorodności postaw wobec obcości kulturowej« jako warunku wstępnego realizacji programów z zakresu wielokulturowości*²⁵.

Wsluchanie się w grupę, wrażliwość na ich pytania, dobór odpowiednich tekstów literackich mogą być sposobami uczenia odpowiedzialności za siebie i za drugiego człowieka.

Jedną z odpowiedzi na przedstawioną powyżej analizę zawartości podręczników GWO jest postulat włączenia w nauczanie języka polskiego elementów wzbogacania słownictwa wokół Innego. Dzięki temu uczeń wyposażony może być w słownictwo, za pomocą którego umiejętnie poprowadzi dialog z Innym.

Słownictwo to będzie przydatne uczniom do dialogu z Innym w wielu sytuacjach. Oprócz spotkania Innego w codziennym życiu, uczeń może spotkać go w utworach literackich, w których podejmie konfrontację z bohaterami, wyjść im na spotkanie, skonfrontować własne myśli z ich myślami, by ostatecznie nazwać bohatera i jednocześnie określić siebie. W konsekwencji pozwoli to nazwać różnice między ludźmi,

---

²⁴ M. Wróblewski, *W poszukiwaniu „inności”*, „Polonistyka” 2010, nr 4, s. 5.

²⁵ E. Chromiec, *Edukacja w kontekście różnicy i różnorodności kulturowej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 61.

próbować je zrozumieć i uzmysłwić sobie ich istnienie jako czegoś co stanowi nieodłączny element życia społecznego. Takie skonfrontowanie się ucznia z innością sprzyja *kształtowaniu tożsamości wolnych i odpowiedzialnych, z jednoczesnym poczuciem obywatelstwa i szacunku do wartości rodzimych*²⁶.

Dzięki ćwiczeniom wzbogacającym słownictwo na podstawie tekstów literackich o Innych zarówno nauczyciel, jak i uczeń będą mogli wpisać się w proponowane przez J. Nikitorowicza postulaty edukacji międzykulturowej: bycia sobą, doświadczenia Innego i wspólnego z nim działania oraz poznania siebie i Innych²⁷.

Warto zaznaczyć, że nie jest koniecznością, by tematyka Innego była często podejmowana w podręcznikach szkolnych. Powyższa analiza ich zawartości pokazuje, że nie chodzi o ilość ani częstotliwość podjęcia tematu Innego, ale o holistyczne i rzetelne ujęcie zagadnienia w rozmowie z uczniami, dostarczenie im także aparatu pojęciowego ostatecznie po to, by być przyczynkiem do postawienia sobie przez ucznia pytania o to, kim jest i jaki jest jego świat wartości.

Należy podkreślić, że interesujące byłoby również przeprowadzenie analizy treści pod kątem inności w podręcznikach do pozostałych poziomów nauczania języka polskiego oraz innych wydawnictwach edukacyjnych. Pozwoliłoby to sprawdzić, na jakie aspekty inności kładzie się akcent, a które się pomija. Pełniejszy też byłby obraz Innego i jego problemów, wyzwań, obowiązków i praw, gdyby rozszerzyć badanie także na różnego rodzaju typy szkół.

Bibliografia

- Anusiewicz J., Dąbrowska A., Fleischer M., *Językowy obraz świata i kultura*, „Język a Kultura”, t. 13, s. 11–44.
Bartmiński J., *Czym zajmuje się etnoligniwstyka?*, „Akcent” 1986, nr 26, s. 16–20.

---

²⁶ J. Nikitorowicz, *Nacjonalizm – Patriotyzm – Obywatelstwo*, [w:] *Na Pograniczach. Problemy społeczne i wyzwania dla edukacji*, J.K. Karolczuk (red.), Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku, Sanok 2016, s. 118

²⁷ Ibidem, s. 16.

- Bartmiński J., *Językowy obraz świata*, hasło, [w:] *Wielka encyklopedia PWN*, t. 12, J. Wojnowski (red.), Warszawa 2003.
- Bartmiński J., *O językowym obrazie świata Polaków końca XX wieku*, [w:] *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, S. Dubisz, S. Gajda (red.), wyd. Elipsa, Warszawa 2001.
- Bartmiński J., *Opozycja swój / obcy a problem językowego obrazu świata*, „Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury” nr 19, 2007, s. 35–59.
- Benedyktowicz Z., „Portrety „obcego”. *Od stereotypu do symbolu*, wyd. Anthropos, Kraków 2000.
- Chromiec E., *Edukacja w kontekście różnicy i różnorodności kulturowej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 6–17.
- Edukacja polonistyczna wobec Innego*, A. Janus-Sitarz (red.), wyd. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2014.
- Janus-Sitarz A., *Wstęp: Obszary wykluczenia i obojętności*, [w:] A. Janus-Sitarz (red.), wyd. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych Universitas, Kraków 2014.
- Kurcz I., *Język a reprezentacja świata w umyśle*, wyd. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1987.
- Między nami: język polski 4–6: podręcznik*, A. Łuczak, A. Murdzek (red.), Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, Gdańsk 2014.
- Nikitorowicz J., *Nacjonalizm – Patriotyzm – Obywatelstwo*, [w:] *Na Pograniczach. Problemy społeczne i wyzwania dla edukacji*, J. K. Karolczuk (red.), Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jana Grodka w Sanoku, Sanok 2016.
- Nowicka E., *Swoi i obcy. Stereotypy, konflikty i kształt człowieczeństwa z perspektywy antropologicznej*, [w:] *Obcy w labiryncie kultur*, T.M. Korczyński, A. Orla-Bukowska (red.), Warszawa 2016, wyd. Katedra Wydawnictwo Naukowe.
- Obcy. Inny. Analiza przypadków*, M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec (red.), Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2017.
- Obcy. Inny. Propozycje aplikacji pojęciowych*, M. Karwatowska, R. Litwiński, A. Siwiec (red.), Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2018.
- Oswajanie inności w edukacji polonistycznej*, B. Myrdzik, E. Dunaj (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2010.
- Sporek P., *Warstwa aksjologiczna w strukturze podręcznika szkolnego*, „Język a Edukacja” 2015, s. 73–86.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństw*, wyd. Znak, Kraków 2012.
- Tokarski R., *Językowy obraz świata a niektóre założenia kognitywizmu*, „Etnolingwistyka” 1997/1998, nr 9/10, s. 7–24.

Tokarski R., *Przeszłość i współczesność w językowym obrazie świata*, [w:] *Przeszłość w językowym obrazie świata*, A. Pajdzińska, P. Krzyżanowski (red.), Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 1999.

Tokarski R., *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] *Współczesny język polski*, J. Bartmiński (red.), wyd. 3, Wydaw. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

Wróblewski M., *W poszukiwaniu „inności”*, „Polonistyka” 2010, nr 4, s. 5.